

Biznesa risku pārvaldība. Finanšu riski

Dr.sc.admin. Daina Vasīļevska, Biznesa augstskola "Turība", profesore, vadošā auditore

Finanšu riski ir neatņemama uzņēmējdarbības sastāvdaļa, kas ietekmē ikvienu uzņēmumu neatkarīgi no tā lieluma vai nozares. Tie var izpausties kā neparedzēti izdevumi, zaudējumi valūtas kursu svārstību dēļ, klientu maksātnespēja vai kredītu sadārdzinājums. Uzņēmumam, kas apzinās un pārvalda finanšu riskus, ir lielākas iespējas saglabāt stabilitāti un nodrošināt ilgtspējīgu izaugsmi. Kā finanšu riskus iespējams novērtēt un mazināt?

Kas ir finanšu risks?

Finanšu risks nozīmē potenciālus zaudējumus – iespēju zaudēt daļu vai visus ieguldītos līdzekļus. Uzņēmumi ikdienā saskaras ar dažādiem faktoriem, kas šo risku palielina. Piemēram, ja tirgū ienāk spēcīgs konkurents, pieprasījums pēc produkta var samazināties, savukārt reklāmas un mārketinga izmaksas pieaugt. Līdzīgi riskus rada ražošanas izmaksu vai nodokļu pieaugums, kas samazina peļņu un var apdraudēt uzņēmuma darbības nepārtrauktību.

Šādus riskus gan iespējams, gan nepieciešams pārvaldīt, izmantojot finanšu analīzes metodes un risku mazināšanas instrumentus. Ja konkurentu analīze palīdz izprast tirgus situāciju, tad finanšu risku analīze ļauj prognozēt, kā ārējie un iekšējie faktori var ietekmēt uzņēmuma finanšu stabilitāti.

Bez risku analīzes uzņēmumam draud vairākas problēmas:

- var netikt pamanītas būtiskas makroekonomiskās izmaiņas (inflācija, procentu likmju kāpums, valūtas kursu svārstības);
- klientu maksātnespēja var radīt apgrozāmo līdzekļu trūkumu;
- var veidoties pārāk liela atkarība no viena kredītdevēja vai viena piegādātāja;

- var nebūt pietiekamu finanšu uzkrājumu krīzes pārvarēšanai.

Finanšu riska galvenā iezīme ir tā pastāvīgā klātbūtne biznesā, kā to jau 1776.gadā, runājot par tautas bagātību un tās cēloņiem, atzīmēja Ādams Smits (*Adam Smith*). Pat peļņas normas sasniegšana vienmēr ir saistīta ar lielāku vai mazāku risku. Tomēr to pārvaldīšanas metodes ir jāpielāgo konkrētajam riska veidam, ar kuru uzņēmums saskaras.

Uzņēmums, kas regulāri izvērtē savus riskus, izmanto diversifikāciju, finanšu plānošanu un rezervju veidošanu, spēj daudz labāk pielāgoties krīzēm un tirgus izmaiņām

Finanšu risku novērtēšanas un pārvaldības procesu bieži dēvē par riska pārvaldību. Taču pirms iedziļināšanās riska pārvaldības jautājumos ir svarīgi apgūt pamatzināšanas par finanšu riskiem un to veidiem.

Finanšu risks:

- ir tieši saistīts ar uzņēmuma peļņas gūšanu un iespējamām ekonomiskajiem zaudējumiem;
- ir raksturīgs visām uzņēmuma darbības jomām, kas saistītas ar finanšu darījumiem;
- ir ar noteiktu iestāšanās varbūtību – no zemas līdz ļoti augstai;
- ir nenoteikts seku ziņā, tas ir, var radīt gan pozitīvas, gan negatīvas sekas;
- ir dinamisks, jo mainās laika gaitā un dažādu faktoru ietekmē.

Galvenie finanšu riski

Pastāv vairāki finanšu riski – kredītrisks, valūtas risks, inflācijas risks u. c.

Kredītrisks

Kredītrisks ir saistīts ar partneru vai klientu maksātnespēju, debitoru parādu neatgūšanu. Klasiska problēma – klienti kavē

maksājumus vai nemaksā vispār. Jo ilgāka maksājumu kavēšanās, jo lielāks risks.

Risku var samazināt:

- nosakot kredītlimitus darījumu partneriem;
- pārbaudot darījumu partneru reputāciju un finansiālo stāvokli;
- izmantot faktoringu (komisijas tirdzniecības darījuma paveids, kurā banka iegādājas klienta faktūrrēķinus, faktiski kreditējot sava klienta apgrozāmā kapitāla apriti) vai debitoru parādu apdrošināšanu.

Valūtas risks

Valūtas risks ir saistīts ar valūtas kursa svārstībām, kas īpaši ietekmē eksportētājus un importētājus. Viens straujš valūtas kursa lēcieni var pārvērst līgumā paredzēto peļņu zaudējumos.

Sevi var pasargāt:

- noslēdzot fiksētas likmes līgumu (nākotnes līgumu) vai izmantojot citas valūtas riska ierobežošanas metodes – tas palīdz izvairīties no zaudējumiem, ko rada valūtas kursa izmaiņas;
- uzkrājot daļu rezervju valūtā, kurā tiek veikti darījumi;
- vienojoties par cenām eiro, kad vien tas ir iespējams.

Inflācijas risks

Inflācijas risks ir saistīts ar izmaksu pieaugumu un naudas vērtības samazināšanos. Inflācija samazina pirktspēju, un pieaugošās procentu likmes palielina kreditēšanas izmaksas.

Sevi var pasargāt:

- indeksējot cenas ilgtermiņa līgumos;
- pārskatot aizdevuma nosacījumus un meklējot alternatīvus finansējuma avotus;
- saglabājot saprātīgu pašu kapitāla un parādsaistību attiecību.

Investīciju risks

Investīciju risks ir saistīts ar neparedzētiem zaudējumiem no ieguldījumiem projektos vai finanšu tirgos, ko izraisa atdeves neprecīzs novērtējums. Prognozēšanas kļūdas, pārspīlētas cerības, ārēji satricinājumi samazina ieguldījumu atdevi.

Riskus var samazināt:

- veicot scenāriju analīzi: optimistisko, reālo un pesimistisko;
- izmantojot ROI (ienākumi no investīcijām), NPV (neto pašreizējā vērtība) un IRR (iekšējā peļņas norma) rādītājus, nevis paļaujoties uz intuīciju;
- diversificējot investīciju portfeli.

Procentu likmju risks

Procentu likmju risks ir saistīts ar kredītu sadārdzinājumu procentu likmju kāpuma dēļ.

Risku var novērst:

- analizējot procentu likmju riskus, pamatojoties uz uzņēmuma darbībām;
- nosakot iespējamo zaudējumu apjomu, ko var radīt procentu likmju svārstības;
- uzlabojot finanšu prognozēšanu un budžeta plānošanu, lai aizsargātos pret nevēlamām procentu likmju izmaiņām.

Likviditātes risks

Likviditātes risks ir saistīts ar nespēju savlaicīgi norēķināties par saistībām. Pat ienesīgs uzņēmums var bankrotēt, ja nepietiek naudas algu un nodokļu apmaksai.

Risku var novērst:

- plānojot un uzturot naudas plūsmas budžetu;
- analizējot naudas plūsmas nepilnības 3–6 mēnešu periodā;

- izveidojot rezerves fondu vai kredītliniju neparedzētiem gadījumiem.

Finanšu risku rašanos ietekmē gan ārējie, gan iekšējie apstākļi. No makroekonomikas viedokļa būtiski faktori ir inflācija, ekonomiskās krīzes un ģeopolitiskā nestabilitāte, kas var strauji mainīt tirgus situāciju. Regulācijas jomā riskus palielina nodokļu reformas, jaunas ilgtspējas prasības un Eiropas Savienības normatīvie noteikumi, kas uzņēmumiem liek pielāgoties jauniem standartiem. Savukārt iekšēji finanšu riski bieži rodas nepietiekamas finanšu plānošanas, vāju uzkrājumu vai neefektīvas naudas plūsmas pārvaldības dēļ. Ārējie apstākļi, piemēram, piegādes ķēžu traucējumi vai enerģijas cenu kāpums, var būtiski ietekmēt uzņēmuma izmaksas un rentabilitāti, palielinot finansiālo nenoteiktību.

Finanšu risku vadība

Pirmais solis finanšu risku vadībā ir brīdināšanas sistēmas izveide. Tā nav sarežģīta vai birokrātiska procedūra, bet gan finanšu rādītāju kopums, kas palīdz savlaicīgi pamanīt problēmas un pieņemt pamatotus lēmumus. Galvenie signāli ir likviditātes līmenis, parāda slogs, nokavēto debitoru parādu īpatsvars un uzņēmuma saimnieciskās darbības rentabilitāte. Ja kāds no šiem rādītājiem strauji novirzās no normas, tas ir skaidrs brīdinājums par iespējamu risku.

Maziem uzņēmumiem nav nepieciešamas sarežģītas analītiskās platformas, pilnīgi pietiek ar vienkāršu "Excel" modeli vai tiešsaistes rīku, kas ļauj analizēt naudas plūsmu un prognozēt finanšu stāvokli. Noderīgs instruments ir arī risku matrica, kas ļauj vizuāli novērtēt riskus pēc to varbūtības un ietekmes pakāpes, palīdzot noteikt, kuri no tiem prasa tūlītēju uzmanību. Piemēram, ļoti ērts ir bezmaksas rīks "Google Sheets" veidne risku analīzei ("risk management matrix and worksheet").

Pārvaldīt finanšu riskus nozīmē veidot stabilus pamatus uzņēmuma izaugsmei neatkarīgi no tirgus svārstībām

Respektīvi, var veikt gan kvalitatīvu analīzi, proti, modelēt scenārijus “kas notiks, ja”, gan balstīties uz ekspertu vērtējumiem un prognozēm. Veicot kvantitatīvo analīzi, tiek izmantoti finanšu koeficienti, naudas plūsmas prognozes, vēsturisko datu salīdzinājums

Galvenās metodes finanšu risku praktiskai pārvaldībai:

- diversifikācija – svarīgi nepaļauties uz vienu piegādātāju, klientu vai tirgu. Lai samazinātu atkarību no atsevišķiem faktoriem un nodrošinātu uzņēmuma stabilitāti, ieteicams dažādot ieņēmumu avotus;
- finanšu plānošana – regulāri, vismaz reizi mēnesī, jāatjauno budžeta un finanšu prognozes. Plānošana nav birokrātisks pienākums, bet gan būtisks vadības un kontroles instruments, kas ļauj savlaicīgi pieņemt pamatotus lēmumus;
- apdrošināšana – jāapdrošina visi būtiskie aktīvi un riski, kas var radīt ievērojamus zaudējumus: īpašums, kravas, kā arī civiltiesiskā atbildība pret sadarbības partneriem. Ieteicams apsvērt arī kredītriska apdrošināšanu, kas uzņēmējdarbībā kļūst arvien populārāka;
- rezerves fonds – jāizveido finanšu rezerve jeb “drošības spilvens”, kas atbilst vismaz 3–6 mēnešu uzņēmuma izdevumiem. Šāds fonds ļaus uzņēmumam pārvarēt krīzes situācijas bez pārmērīgas panikas un nepieciešamības ņemt aizdevumus ar augstām procentu likmēm;
- finanšu disciplīna – jāuztur caurspīdīga un precīza grāmatvedība, regulāri jāanalizē finanšu pārskati un rūpīgi jāseko līdzi naudas plūsmai. Uzņēmums, kura īpašnieks paļaujas tikai uz “intuīciju”, ir īpaši ievainojams ekonomisku satricinājumu laikā.

Latvijas piemērs finanšu risku pārvaldībai

2022.gadā neliels Latvijas kokapstrādes uzņēmums “X”, kas ražo mēbeles eksportam uz Skandināviju, saskārās ar valūtas un inflācijas risku. Lielākā daļa ienākumu tika gūta eiro, bet

izejmateriālu (furnitūras, darbarīku) piegādes no trešajām valstīm (Ķīnas, Baltkrievijas) tika apmaksātas Amerikas Savienoto Valstu (ASV) dolāros. Kad eiro kurss pret dolāru strauji kritās (par aptuveni 10% dažu mēnešu laikā), uzņēmuma izmaksas pieauga, samazinot peļņas normu. Turklāt elektroenerģijas un transporta izmaksu kāpums inflācijas dēļ vēl vairāk apdraudēja rentabilitāti.

Risinājums:

- valūtas riska mazināšana – uzņēmums noslēdza nākotnes līgumu ar banku, lai uz sešiem mēnešiem fiksētu ASV dolāra kursu, tādējādi izvairoties no turpmākām valūtas svārstībām. Tāpat tika pārskatīti līgumi ar Skandināvijas klientiem, daļēji pārejot uz norēķiniem ASV dolāros par jauniem pasūtījumiem;
- inflācijas riska pārvaldība – lai mazinātu enerģijas cenu ietekmi, uzņēmums investēja energoefektīvās iekārtās un uzstādīja saules paneļus ražotnē, saņemot daļēju finansējumu no “Altum” zaļās enerģijas programmas. Tas samazināja elektroenerģijas izmaksas par 30% gada laikā;
- diversifikācija – uzņēmums sāka sadarboties ar jauniem piegādātājiem no Polijas un Lietuvas, lai samazinātu atkarību no viena piegādātāja un mazinātu ģeopolitisko risku ietekmi;
- rezerves fonds – uzņēmums izveidoja rezerves fondu, kas sedz trīs mēnešu pamatizdevumus (algas, īre, nodokļi), lai nodrošinātu likviditāti krīzes gadījumā.

Pēc šo pasākumu īstenošanas uzņēmums stabilizēja naudas plūsmu un palielināja peļņas normu par 5% 2023.gadā, neraugoties uz turpmākām tirgus svārstībām. Turklāt jaunie piegādātāji un energoefektivitātes risinājumi uzlaboja uzņēmuma konkurētspēju Skandināvijas tirgū.

Šis piemērs ilustrē, kā praktiskas finanšu risku pārvaldības metodes (piemēram, diversifikācija, rezerves fonda izveide) var palīdzēt Latvijas uzņēmumam pārvarēt ārējos izaicinājumus un saglabāt ilgtspējīgu darbību.

Uzņēmuma kontrolsaraksts

Lai pārlicinātos, ka uzņēmums efektīvi pārvalda finanšu riskus, jāatbild uz šādiem jautājumiem:

- vai uzņēmumam ir rezervju fonds?
- vai tiek analizēts ieņēmumu un izdevumu sadalījums pēc valūtām? Ja visi darījumi notiek eiro, šāda analīze formāli nav īpaši būtiska, jo nepastāv valūtas risks.
- vai uzņēmums uzrauga nokavētos debitoru parādus?
- vai ir noteikti kredītlimiti klientiem un piegādātājiem?
- vai uzņēmuma budžets tiek atjaunināts vismaz reizi mēnesī?

Ja uz vismaz diviem no šiem jautājumiem atbilde ir “nē”, ir pienācis laiks sākt pārvaldīt finanšu riskus. Uzņēmums, kas regulāri izvērtē savus riskus, izmanto diversifikāciju, finanšu plānošanu un rezervju veidošanu, spēj daudz labāk pielāgoties krīzēm un tirgus izmaiņām. Pārvaldīt finanšu riskus nozīmē veidot stabilus pamatus uzņēmuma izaugsmei neatkarīgi no tirgus svārstībām.